

IV SEMINARI DE PATRIMONI LITERARI I TERRITORI.

Del món acadèmic a la viabilitat econòmica

Fundació Mercè Rodoreda. IEC - 14 i 15 de novembre de 2008

PERFIL DEL GESTOR DE PATRIMONI LITERARI

Montserrat Comas i Güell (Biblioteca VB – EE)

He dubtat molt entre baixar a propostes precises de cara a aportar elements concrets per a la confecció d'un possible postgrau i plantejar-ho des d'un punt de vista més conceptual i de política de recuperació cultural. Finalment, he optat per aquesta segona opció.

Parlaré, doncs, des de la desinhibició perquè és una de les demandes més constants que s'han durant els tres anys precedents. La meva intenció és provocar l'Acadèmia; i ho vull fer sabent que la situació actual és especialment greu i sabent que hi ha un fet incontestable que és la manca d'alumnes. Intentaré, doncs, fer alguns suggeriments a partir de fets constatables:

- «Els Fonaments»: intentar tornar a donar sentit col·lectiu a la nostra literatura.
- «La Reflexió»: ordenació comentada d'algunes propostes i demandes fetes en els tres seminaris anteriors.
- «El Marc»: identificació dels elements bàsics com són el Cànon i els centres de patrimoni literari.
- «Planificació»: el paper polític de la universitat.
- «Estratègies» alguns suggeriments per a la formació del gestors.

Em miraré l'Acadèmia des de fora i des del vessant estricte d'activista per la recuperació del prestigi de la nostra literatura dins un marc social ample.

Els responsables de les filologies catalanes (des del degà d'una facultat fins l'últim professor) estan ara mateix molt descol·locats per una situació canviant en un context políticament enrerit i ple d'incerteses. Però també, pel neguit causat per la nova situació laboral que se'ls presenta i que, segons com, pot veure's afectada. M'agradaria, per tant, fer un seguit de suggeriments per tal de col·laborar amb el redreçament dels estudis de filologia catalana.

L'any passat Pere Poy va acabar la seva intervenció amb la frase: *Si voleu vendre-us, estudieu*. És des d'aquesta dualitat que em dirigeixo a la Universitat perquè és el receptacle del coneixement i ho faig, com he dit, desinhibidament, però ben lluny de la banalització.

El punt de partida i estímul en cadascuna de les propostes que s'intenten fer des d'EE és el coneixement, l'únic que ens dóna el valor veritable de les coses. Per tant, i seguint la definició estricte de la paraula, avui esdevinc mediatra ja que intentaré mostrar tot el que ha donat de sí l'aportació que s'ha fet durant els tres anys anteriors de seminaris.

No he volgut improvisar, ni molt menys personalitzar les demanades i propostes que faré tot seguit. Miraré d'interpretar i ordenar el que ja s'ha dit en les edicions anteriors mitjançant l'elaboració d'un discurs coral continu, al qual hi afegiré les meves acotacions i interpretacions.

LA BASE O FONAMENT

En aquest context, la finalitat última és prendre consciència que formar part de la comunitat entorn la literatura catalana implica participar d'un *corpus* en

permanent construcció. Cal incorporar aquesta percepció al estudiants, però no pas des de la nostàlgia, sinó des de les noves eines que corresponen a les joves generacions responsables del futur. S'ha reclamat sovint que els qui ara tenim entre 50 i 70 anys hauríem d'anar-nos enretirant, en el sentit de deixar pas; posar-nos al costat del camí i constituir-nos en referents, no pas en únics actors. És justament això el que vull dir. Donar eines perquè aquests puguin reconstruir, reinterpretar a partir d'unes bases que ja existeixen.

Dir que no es parteix de zero no és cap novetat; però cal transmetre-ho als estudiants (III S). La tipologia dels assistents al I Seminari.. va ser tot un indicador de l'existència de l'interès. Aquell primer estadi que evidenciava un cert grau de desesperació i desorientació s'ha superat. I és justament en aquest moment que podem innovar i marcar les noves pautes i regles del joc, perquè no tenim vicis precedents en aquest camp. Per tant, no val a badar! Xavier Hernández, aleshores Dtor. Gral d'Universitats, al Seminari de Vilanova, ens va dir que *Tenim l'ocasió de dissenyar un programa per tractar el patrimoni literari que respongui als reptes del segle XXI, amb una perspectiva de democratització del coneixement, que pogués arribar al màxim de gent possible, amb el màxim rigor, i aquesta oportunitat no ve mediatitzada per una història anterior.*

Un altre element fonamental és percebre que, justament en aquest precís moment canviant, constituïm ja un "proto sistema literari català". Estem en fase de creació d'un nou concepte per acarar la nostra literatura. Si ens sortim, el nostre model pot esdevenir referent i immediatament recuperar prestigi. Cal ser ben conscients que la literatura castellana, per exemple, amb la qual desencertadament ens referenciem, tampoc no està, quant a eines de divulgació social, en una situació gaire diferent a la nostra. No cal creure'ns especialment maltractats! Sovint, enduts per un excés de pessimisme, entenem la nostra actitud com la d'uns diletants que s'entretenen amb coses prou interessants; no és pas aquesta la nostra funció.

El mediador, és un dels elements més importants, ja que com el *torsimany* és el que explicita totes les regles del joc i de la càrrega ideològica de l'activitat (C. Muntaner). Aplicat a la globalitat, J.F. Mira ens parlava de patriotisme: *Un patrimoni d'història i de memòria sense la qual ni les persones ni els pobles no són res, perquè amb el pas del temps la vida d'una persona és l'acumulació i la memòria de tot allò que ha dit i ha fet, i la d'un poble també.* (JFMira, III S)

Mira carregava l'accent i s'hi referia explícitament: defensar el patrimoni literari és un acte patriòtic. Els estudiants i la societat en general, dic jo, han perdut la consciència d'aquest valor perquè no el percep globalment sinó que l'estudia massa parcialment. Mira suggeria també la visualització del mite; nosaltres hauríem d'afegir que es pot i s'ha de poder combinar amb la desinhibició que se'ns ha demanat reiteradament. L'aiguabarreig social actual obliga a presentar-nos tot sovint a partir dels mites (o els tòpics); la literatura no n'hauria de quedar exclosa. Això sí, cal fer això amb el cap fred tal i com ens recomaven la Carme Muntaner i en Joan Roca l'any passat.

Hernández deia també que *la cultura és, o hauria de ser, important arreu, i més en països com el nostre —un país en el qual allò que caracteritza la nació és precisament la seva component cultural.* (X.Hdez.) Potser, doncs, els centres d'interpretació d'algunes poblacions es podrien fer a partir dels escriptors.

LA REFLEXIÓ

Passem ara a imaginar diferents possibilitats de treball de cara a confeccionar un hipotètic pla d'estudis. Ho farem, però, intentant aportar-hi alguns arguments.

Quant al paisatge, la Carme Muntané ens preguntava: Quins models d'interpretació del paisatge volem? Quines funcions li volem incorporar? Potser és més recomanable referir-nos a espais per la seva significació més genèrica.

Potser, com ens recomanava la Vinyet Panyella a Vilanova, cal plantejar-nos construir un sistema literari català. Aleshores hem de fer-nos una altra pregunta bàsica *Quin país es vol transmetre, per exemple, a l'usuari de les rutes literàries?* No pot ser que la imatge que acabem donant de l'autor o autora, sense ser falsa s'ajusti, excessivament a la nostra particular estratègia divulgadora? Podem caure en l'aprofitament de l'escriptor per posar en valor un paisatge en risc? Carme Muntaner insistia en que *es pot arribar a crear paisatges literaris lluny de la literatura que els argumenta.*

Joan Roca, per la seva banda, ens suggeria la importància de fer dialogar el paisatge rural amb l'urbà i, sobretot, l'idealitzat amb el real perquè el paisatge no és unívoc i a través de la literatura ens permet obtenir-ne múltiples registres... i Joan Francesc Mira reblava el clau: *Mitificar és una cosa, fer literatura n'és una altra de ben diferent. I de passada, no hi ha "literatura urbana", sinònim suposat i fals de modernitat, i "literatura rural", sinònim igualment fals de tradicionalisme literari.*

Pel que fa a la preservació, la idea que sembla germinar dels Seminaris és que cal tractar la literatura (en abstracte, des del que s'entén per patrimoni intangible) amb els mateixos criteris que serveixen per protegir qualsevol element artístic o arquitectònic. Ningú discuteix que cal preservar segons quins jaciments arqueològics o segons quines restes industrials perquè es consideren factors imprescindibles per a la interpretació històrica. I no cal dir els elements artístics conservats en col·leccions i museus. Casdascún d'aquests permeten construir els discurs de la contextualització anterior i contemporània. Els espais triats pels autors no poden jugar un paper similar als jaciments quant a la interpretació dels textos literaris posteriors?

Fins ara ningú discuteix tampoc que els papers, és a dir els manuscrits o mecanoscrits i ara ja discs de memòria, són patrimoni a preservar. Però l'indret

on van ser elaborats o que els va inspirar, quant a font d'interpretació, no poden o ho han de ser?

És des d'aquest punt de vista que ens caldrà treballar transversalment amb geògrafs i tècnics mediambientals. Així podrem emmarcar i definir la literatura com a patrimoni dins els paràmetres habituals del tangible ja que ho és tan, de tangible, com unes ruïnes perquè l'escoltem i el podem llegir. Existeix realment amb la mateixa dimensió i volum que una pedra.

Pel que fa a la política, des de l'autoritat que atorga el fet de crear i donar coneixement, crec que una de les feines de la universitat hauria de ser, justament, el posar en evidència les polítiques culturals. En el que a nosaltres ens afecta ha de demostrar-ne la necessitat no únicament des del vessant acadèmic, sinó des de la gestió política. Ha de DIRIGIR la política cultural del país i s'ha de convertir ella mateixa en medidora, en directora; en el sentit de marcar direcció.

Una vegada més, crec que convé establir paral·lelismes amb d'altres disciplines i, sense sortir de la universitat, els departaments científics han aconseguit marcar les agendes de molts polítics. És indiscutible la centralitat de la tècnica en la nostra societat, però no ho és menys, que cada vegada es reclama més el coneixement del nostre entorn immediat. Els llibres d'història, en aquesta societat tant tecnificada, tenen més i més requesta. Perquè no l'han de tenir l'accés als espais literaris?

No convé recórrer a teories conspiratives però hauríem de buscar seriosament a aquí beneficia que cada juny, durant els exàmens de selectivitat, es comparin els exercicis de literatura catalana amb la castellana. Que si és més difícil, que si és més o menys pertinent, etc. etc. Per què no es comparen els exercicis de matemàtiques amb els de física? Pot ser, doncs, que el fet que hi hagi un buit en el camp literari que afecti la nostra literatura, no sigui casual.

La feina que tots plegats hem començat des de fa tres anys indica que volem canviar el sentit de la relació paisatge-literatura la qual cosa fa dir a la Carme Montaner que, abans, el text ens presentava el paisatge; ara és el paisatge qui ens presenta el text perquè *el text, en definitiva, requereix més esforç que no el paisatge.* (Muntaner)

Ara mateix tots, i especialment la universitat, tenim una responsabilitat semblant a la que els va correspondre a personatges com, per exemple, Violet-Le-Duc en la reconstrucció arquitectònica al segle XIX. Ells van marcar el camí que, en aquell camp, corresponia als de la seva generació. Nosaltres hem de marcar la ruta que ens correspon a la nostra d'època. No falsificar, no banalitzar. Per tant, cal anar alerta amb la descontextualització tan habitual que permet, que quan s'ha de destruir un edifici històric per fer-hi un parking, es deixi a la porta la data o l'escut de la casa o qualsevol altre element original amb una actitud farisaica del respecte que ens mereeixia; és a dir, poc i per això, l'ensorren.

El patrimoni (de tota mena) presentat en format pur és un ròssec per al polític, però si es planteja i planifica amb estudis de mercat pot aconseguir l'efecte contrari. Els polítics són incrèduls (i desconfiats) i ens cal saber tombar aquesta actitud. No és ni fàcil ni ràpid però amb un objectiu clar i amb constància en l'estudi i la difusió, és possible. Actuar així ens dur a la llibertat intrínseca ja que la sociabilització del coneixement també dóna llibertat a l'investigador.

La Universitat per tant, hauria de buscar aquestes estratègies i hauria de comptar amb la col·laboració de joves llicenciats implicats en màters i doctorats. Tot seguit, s'hauria de plantar —com ho fan els científics— als despatxos corresponents i buscar la manera d'implicar-se en el lideratge polític en benefici dels objectius que hem marcat en començar.

EL MARC

El marc dins el qual hem de moure'ns tots aquells que hem decidit implicar-nos en la contrucció de les noves estratègies ha de d'estar molt ben definit i ha de ser suficientment gran perquè tothom hi tingui cabuda.

Per començar, hi ha un parell de paràmetres que s'han d'assumir col·lectivament.

L'un és el cànon; la brújula per a la navegació. Però una cosa és el cànon per a la universitat (que és qui l'ha d'elaborar) i l'altra per a les cases museu per a la qual cosa s'han de buscar els mecanismes de relació entre les dues concepcions perquè, tampoc en literatura, no val tot perquè aleshores es genera l'efecte contrari i això és negatiu. És fonamental l'encert de la tria.

L'altre repte són els Centres de Patrimoni Literari que constitueixen l'hàbitat bàsic del gestor patrimoni. Per fer un paral·lisme amb d'altres disciplines i salvant totes les distàncies són els equivalents als Centres d'Interpretació. S'han de definir els seus usos i funcions de manera que acabin constituint un corpus amb sentit.

La combinació dels dos factors permet la construcció d'un Sistema del Patrimoni Literari. És evident que el paisatge literari s'esta patrimonialitzant; aleshores, una de les primeres feines seria, per exemple, fer l'inventari del patrimoni literari (catàleg de bens...).

PLANIFICACIÓ

Deixaré de banda les planificacions que l'Administració hauria de fer. Potser caldrà plantejar-lo en el següent seminari. Evidentment, tampoc no podem

requerir al món empresarial privat massa cosa si abans no tenim clares les directrius els qui en som estrictament impulsors. Anem, doncs, a la Universitat.

Hi ha un primer pas que si no es fa, val més no començar: cal trencar el triangle *acadèmia – dèficit – cultura*. No és cert que com més inviable econòmicament és un projecte, més pedigree cultural conté.

Els estudis científics busquen les seves aplicacions en les empreses i/o hospitals. Per benefici de la literatura EE i la Universitat s'han de retroalimentar: és l'equivalent del I + D.

Joan Santacana i Xavier Hernández al *Museología crítica*¹ ens diuen una veritat com un temple. Un cop restaurat un edifici patrimonial s'ha de poder rendabilitzar econòmicament perquè és la millor via per al seu manteniment. Si el producte que es fa servir és bo, perquè s'ha de tenir por de la rendabilitat? La gratuïtat i/o massa generositat a l'hora de "vendre" el nostre "producte literari" pot acabar creant l'efecte contrari. Un exemple paradigmàtic és el dels museus de ciències, però Eudald Carbonell ens demostrarà que també és possible aplicar-ho en altres camps.

Abans ja ha sortit la paraula transversalitat. Voler-la aplicar no ha de ser una posa perquè tots ens movem transversalment. La majoria dels nostres comportaments culturals es generen i s'executen transversalment. D'aquí la importància de buscar altres companys de viatge amb qui compartir el factor literari, per ex. els espais naturals. Pel que fa a la Universitat potser haurà de planificar màsters per a gestors literaris amb departaments o facultats que aparentment són molt allunyats. Cal pensar en un màster mixte on s'hi trobin involucrats arquitectes, dissenyadors, o actors. L'objectiu últim serà, doncs, que conèixer i viure la literatura també sigui emocionalment útil, com veurem. Si hi ha sales que serveixen al mateix temps de punt de trobada de la població o per a

¹ Gijón, Ediciones Trea, 2006

concerts o conferències, etc. la garantia d'evitar-ne l'enquillosament està assegurada.

L'actitud ha de ser desinhibida també davant la constatació de que la cultura catalana és i ha estat sempre de fusió; però des de l'autoritat. Actualment amb l'excusa de la integració o, encara pitjor, del mestisatge, la nostra identitat hi apareix com una cultura més entre les altres que van arribant. I aquí una vegada més la Universitat amb els recursos que acabem de proposar han de dir-hi la seva i pensar amb el que ens deia al primer seminari Xavier Hernández que *Hauríem de tenir molt clar que cal impulsar aquesta cultura catalana competitiva i de fusió per tal de conjurar la consolidació de dues comunitats culturals i nacionals a Catalunya*. No podem deixar-ho de banda. Aquí hi ha un camp per explorar.

La desinhibició, però, no vol dir banalització i mai ha de ser sinònim d'oci amb el qual mai no hi hauríem de competir. L'espai dedicat a un escriptor pot tenir, a més, una altra funció que ajudi a rendabilitzar l'esforç de presentació. Cal crear una emoció que envaeixi també altres possibles activitats que es facin en aquell entorn. Cal fer viure les situacions de tal manera que el visitant acabi establint alguna mena de vincle emocional amb aquell lloc. No únicament d'informació. L'emoció es pot convertir en el vehicle cap al coneixement.

A l'hora de planificar, és a la Universitat on s'ha de crear la consciència de patrimoni literari; cal fer-los notar l'emoció de gestionar un bé que és de tots. El vincle ha de ser amb la totalitat, com a factor cultural bàsic gestionable per ella també. No com a simples usuaris que posteriorment traspassaran el seu coneixement de forma passiva per a persones passives. Cal saber fer veure quin és el paper de cadascú en la cadena de transformació cultural a partir de la literarura. Cal establir una relació homogènia entre el què i el seu entorn.

ESTRATÈGIES

Encara no m'he referit al perfil del gestor. És cert, però necessitava per a mi mateixa definir el terreny sobre el qual volem situar la gestió estricta del patrimoni literari.

En la base de totes les estratègies possibles hi ha d'haver la desinhibició a la qual ens hem referit tantes vegades. A continuació vull fer unes propostes que, tot i no ser les úniques, considero bàsiques per arrencar.

- *sistema literari català*

S'hauria de buscar el mecanisme d'interrelació entre els diferents punts estratègics de la literatura (cases museu, centres d'interpretació o documentació, etc) que fugís de la sensació de caos. El diàleg possible entre cadascun d'aquests espais, ha d'estar en consonància amb el cànon i un discurs estructurat.

La planificació s'hauria de fer transversalment i de comú acord universitat i administració i, permeteu-me la llibertat, amb entitats com Espais Escrits.

- *rutes literàries:*

Convindria crear el gènere "ruta literària" perquè és el factor de cohesió entre els usuaris, els quals en relacionar-se entre ells mitjançant la literatura creen una mena de comunitat. El turista, en general, quan viatja busca allò que és diferent a l'estandar que li ha proposat el fulletó de torn. El turisme cultural busca camins per incorporar-se ni que sigui efímerament a la societat que visita. La literatura pròpia pot ser un bon mascaró de proa per aquest mena de viatges. És en aquests casos que cal ampliar el ventall del públic possible. Les rutes haurien de poder-se trobar als taulells de les recepcions dels hotels i haurien de traduir-se als idiomes bàsics de comunicació internacional.

La ruta literària també ens ofereix presentar-la com la contraposició a la velocitat actual dels viatges però també a l'actualitat virtual en que vivim enfront d'allò que és autènticament real. La ruta literària obliga a recuperar el viatge a peu, amb el temps suficient per a l'observació. Mirar carrers i places al ritme de les nostres cames ens apropa a la veritat que és allò que en realitat tots busquem quan acceptem participar en qualsevol mena d'activitat cultural. Si ho traspasessim a una recerca científica anar als llocs per conèixer directament allò que cerquem, equivaldria a anar a les fonts primàries, el document. En el cas de la ruta les fonts serien complexe: el lloc i el text escollit.

- *mediació literària*

Mediació vol dir senzillament traspàs de coneixement, no pas de vulgarització, sinó de difusió. Però, per damunt de tot, de coneixement; decodificat, sí, però coneixement. Som en la societat de la informació i el mediador ha de fer comprensible el coneixement. Aquesta funció/feina ara mateix té un paper central i s'utilitza en gairebé tots els processos relacionals.

La formació primer i l'exercici laboral després de bons mediadors literaris en les estructures de difusió afavoriran la bona salut cultural del nostre país. Com més mecanismes i més eficàcia en la circulació del coneixement ben "manufacturat" pels mediadors, més consistent i tupida serà la xarxa relacional dels ciutadans (dins els quals hi incloc molt especialment els estudiants grans i petits). La manufactura ha de ser d'alta qualitat i no s'ha de limitar als paràmetres estrictes del món dels autors i les seves obres.

El mediador ha de fomentar l'emoció de conèixer i les vies per arribar-hi han de ser diverses però amb el denominador comú de portar l'usuari a compartir amb ell la veritat. Vivim en un món on gairebé tot és virtual i l'emoció es genera a partir de veure, sentir, escoltar... la realitat; en el cas de la literatura pot arribar

via lectura dramatitzada *in situ*, rutes literàries amb anècdotes entorn l'obra de l'autor/a en qüestió, etc.

Cal aconseguir la mediació entre l'*amor* i la realitat. La universitat ha d'inculcar aquest binomi als seus estudiants des que comencen i ho ha de fer com a eina a usar per ells mateixos més endavant.

FINAL

Som en una posició i situació delicades però, normalment, és en els moments de crisi que sorgeixen les millors idees. Crec que som en el punt just per encetar un nou període. És molt i molt important que el grau de coneixement de la literatura per part dels joves creixi. Els castellans o els francesos no estan millor que nosaltres. Fins i tot no hauríem de rebutjar la mitificació. L'exemple desinhibit de la "roja" durant un campionat de futbol, hauria de fer-nos-hi reflexionar.

Cal que no oblidem tampoc que l'any passat, des de la casa d'Andersen se'ns va elogiar que parlessim de patrimoni literari i el seu responsable va dir-nos que adoptaria el terme. Alerta, doncs, que no val a badar perquè estem ben posicionats.

Vicent Partal acabava el seminari de l'any passat a Mora d'Ebre remarcant la primacia del model per damunt del format. Si el que es vol és clar i nítid, trobar la manera d'executar-ho es simplifica notablement.

Vull remarcar, pel que té de realment significatiu, que al primer seminari l'Acadèmia/Universitat va respondre amb presència entusiàstica. Ens consta que la resta d'edicions han estat observades per molts professors universitaris i que des de la distància es vigila la vitalitat i sol·licitud d'EE. Avui responem a aquella

demanda de col·laboració. El pas següent és ja, convertir-nos en una parella de ball.

És qüestió únicament de voluntat, al marge dels pressupostos, perquè del que es tracta és de canviar les mentalitats i per això, com se'ns va dir el primer any només necessitem Passió i Diplomàcia!